

Катерина Степаненко

ФАНТАСТИЧНІ • ТВАРИНИ • • З УСЬОГО СВІТУ •

**Художниця-ілюстраторка
Поліна Плавинська**

Харків
Моноліт Bizz
2021

УДК 502.74
С 79

Степаненко, К.
С 79 Фантастичні тварини з усього світу / Катерина Степаненко; пер. з рос. Л. Жадан. — Харків: Моноліт Бізз, 2021. — 68 с., іл. — (Серія «У пошуку нових знань»).

ISBN 978-617-7966-32-5

Мантікора, тріподеро, кіцуне, амфісбена — хто вони такі? Це назви дивних і неймовірних тварин, в існування яких колись вірили люди з різних країн та епох. Про цих та інших фантастичних істот — єдинокорів, драконів, грифонів — писали вчені й поети, а художники малювали їх за свідченнями очевидців. Описи цих монстрів, їхніх звичок і місць розповсюдження не завжди збігалися, але автори як один були переконані, що такі тварини існують насправді. Ця книжка допоможе читачам зрозуміти, які чудовиська дійсно жили на Землі і чи можна надати легендам наукового обґрунтування.

УДК 502.74

ПЕШКОМ В ИСТОРИЮ®
© ИП Каширская Е. В., 2018
© Л. Жадан, переклад з рос., 2021
© ТОВ «Видавництво “Моноліт Бізз”», 2021
PAN

Усі права застережено, зокрема право часткового або повного відтворення в будь-якій формі.

Правову підтримку видавництва забезпечує компанія Web-protect

ISBN 978-617-7966-32-5

Я ПІДІЙШОВ, І ОСЬ МИТТЄВИЙ,
ЯК ЗВІР, ВЧЕПИВСЯ В МЕНЕ СТРАХ:
ПОБАЧИВ ГОЛОВУ ПІСНИ
НА НИЖНИХ ДІВЧИНИ ПЛЕЧАХ.
МИКОЛА ГУМІЛЬОВ

Хто не боявся темряви чи чудовиська, що причаїлося під ліжком, кого не лякав глухий ліс чи замулене дно озера, — той, напевно, ніколи не був дитиною. Дитячий світ завжди сповнений див і страхів. Тож у давнину — так би мовити, за часів дитинства людства — дива і страхи траплялися на кожному кроці. З давньою людиною сусідили божества і демони, фантастичні тварини й жахливі потвори.

Людство дорослішало, але що більше воно дізнавалося про світ, то більше нових запитань і страхів виникало. Множилися й фантастичні створіння. Тепер вони — русалки, тролі, вовкулаки, дракони, напівтварини-напівлюди — підступали до людини зусібіч і поглинали її уяву. Кожна епоха породжувала нових чудовиськ: греки та римляни заселили землю фантастичними народами, мореплавці доби великих географічних відкриттів стали доправляти до берегів Старого Світу то роги єдинокорів, то опудала русалок, а в XIX столітті розвелася сила-силенна вампірів і перевертнів. Сьогодні ми, звісно, не віримо в змієволосу гідру чи безсмертного фенікса, але їхнє місце в уяві багатьох людей посіли мутанти, зомбі й інопланетяни. А пошуки лох-неського чудовиська й снігової людини досі тривають.

За всю історію людства фантастичних істот розвелася стільки, що вони, ясна річ, не змогли б потрапити під обкладинку однієї книжки, навіть грубезної. Тому тут ви побачите лише тих, кого можна віднести саме до тваринного світу,— птахів, риб, звірів і комах. Ми поглянемо на них очима істориків-науковців та давніх мандрівників. З'ясуємо, які були на вигляд фантастичні істоти, де мешкали й чим живилися. А ще спробуємо зрозуміти, які реальні історії, глибинні страхи й випадкові наукові відкриття лежать в основі стародавніх легенд.

АТЛАС МОНСТРІВ

15
ТРИПОДЕРО

7
ЧУПАКАБРА

ЛОХ-НЕССЬКЕ
ЧУДОВИЩО
10

4
ВАСИЛІСК

14
АМФІСБЕНА

19
ШАМІР

ЖЕВОДАНСЬКИЙ ЗВІР
18

3
КРАКЕН
17
ЛЕРНЕЙСЬКА
ПІДРА

1
БАРАНЕЦЬ

20
МАНТИКОРА

16
ХИМЕРА

11
ГРИФОН

8
ДРАКОН

КІЦУНЕ
12

ФЕНІКС
6

СНІГОВА
ЛЮДИНА
5

ЄДИНОРІГ
2

13
ТРАНКО

ПТАХ РУХ
9

ПАРАДОКСАЛЬНИЙ
ПТАХОДЗЬОБ
21

1. БАРАНЕЦЬ

ЯГНЯ, ЩО ВИРОСЛО З ЗЕМЛІ

Із далеких земель купці завжди привозили всілякі дивовижі — шовк, чай, порцеляновий посуд, — а покупці висували найнеймовірніші припущення. Чи може бути таке, що шовк — це звичайна вовна тонкорунних овець? А порцеляна — майстерно оброблений камінь? Чи можливо, що зелений і чорний чай — геть різні рослини; а до того ж що це за рослини: дерева, кущі чи трава? І навіть коли європейці дізналися секрети виготовлення шовку й порцеляни, здійснили навколосвітню подорож і відвідали мало не край землі, вони й надалі вірили, що у світі є куточки, де існує чудове й незбагненне.

Стародавні греки в землях, що простяглися на північ від Чорного й Каспійського морів, убачали «найвіддаленіші межі землі», «здичавілі пустки», де вісім місяців панує сувора зима, дехто з людей поринає в сон, а решта перетворюється на вовків. Не дивно, що саме там Зевс наказав прикувати до скелі Прометея, який поцупив у богів вогонь. Утім, і для мандрівників набагато пізніших часів ці сповнені таємниць землі видавалися населеними дивовижними створіннями. У XVI — XVII століттях австрійський дипломат Зигмунд Герберштайн, нідерландський мандрівник Ян Стрейс і німецький учений Адам Олеарій одноставно оголосили: в тій місцині росте дивовижна рослина, за формою й на вигляд подібна до ягняти, — баранець.

ЧИМ ЖИВИТЬСЯ?

Більшість авторів сходилася на думці, що баранець живиться травою, яка росте навколо нього, — тією, до якої може дотягнутися. А коли трава закінчується — гине, засихає. І лише китайські хроніки надають баранцю певну свободу: відповідно до них, коли пуповина, що пов'язує «ягня» з землею, рветься, воно «йде шукати воду і траву».

ЯКИЙ НА ВИГЛЯД?

У рослини, а точніше в її плоду, є голова, очі, ноги, хвіст і вуха. Герберштайн насилу спромігся називати баранець рослиною, адже той, на його переконання, «має кров, проте м'ясо — не м'ясо; натомість має певну речовину, дуже подібну до м'яса раків. Далі. Копита його не рогові, як у ягняти, а вкриті чимось на кшталт волосся, на зразок рогу». «Вовна» у баранця така, як у тонкорунної вівці: біла й ніжна, наче шовк. При цьому всі автори згадують і стебло баранця, що кріпиться до плоду-ягняти біля пупка.

ДЕ ЖИВЕ?

Про «ягнят», що виростають із самісінької землі, пишуть не лише мандрівники XVII століття. Їх згадують у китайських хроніках династії Тан, створених набагато раніше — в 618–907 роках. Місцем розповсюдження зазначають не степи Причорномор'я, а країну Фу-Лінь, тобто Сирію.

ОСТАННІ НАУКОВІ НОВИНИ

Через те що авторів, які писали про баранець, вважали дуже авторитетними, майже ніхто не сумнівався в його існуванні. Пошуки тривали до кінця XVIII століття. Навіть видатний науковець, творець єдиної системи класифікації рослин і тварин Карл Лінней не міг проігнорувати цю дивовижну рослину й відніс її до папоротей. Сьогодні дехто з науковців вважає, що цей химерний опис характеризував бавовник — рослину, майже невідому в Європі навіть у XVIII столітті.

2. ЄДИНОРІГ

ЖЕРТВА ЛЕГКОВІР'Я

З давніх-давен люди намагалися уподібнитися богам і стати безсмертними. Добути і скуштувати амброзію, змішати дієвий еліксир молодості, знайти в природі ту єдину відсутню речовину, що дарує вічну красу, здоров'я й життя. Цього прагнули мудреці та імператори, алхіміки й мандрівники. У хід ішло будь-що: золото, бурштин, перли, сандалове дерево, ртуть, ба навіть ріг єдинорога.

Вважали, що цей ріг безвідмовно діє проти будь-якої отрути і може навіть повернути до життя мертвого, якщо смерть спричинило отруєння. Для профілактики потрібно було лише доторкнутися цілющим рогом до їжі та напоїв, а тому, хто зазнав отруєння, — випити порошок із нього. Втім, ріг єдинорога допомагав подолати й інші недуги: лихоманку, напади і навіть вроки, подовжував молодість і зміцнював здоров'я. Отримати ці чарівні ліки було вкрай важко: дикий єдиноріг вирізнявся лютістю, і в мисливців не виходило його подолати жодною зброєю чи хитрощами. Упокоїти вдачу істоти могла лише юна дівчина, прекрасна й незаймана — єдиноріг давався їй у руки, лягав на землю й засинав, стаючи легкою здобиччю.

Знайди єдинорогів
за описами
стародавніх авторів

ЯКИЙ НА ВИГЛЯД?

Граційний кінь із довгим рогом на лобі, покірний прекрасній юнці, — таким ми знаємо єдинорога з середньовічних зображень. Але так було не завжди. Ще наприкінці IV століття до нашої ери грек Ксет, який повернувся зі Сходу, описав тамтешні — перські та індійські — дивовижі, зокрема дивного звіра: дикого віслюка за розмірами більшого за коня, з білим тілом і темно-червоною головою, з блакитними очима й довгим рогом на лобі. У римлянина Плінія Старшого в I столітті нашої ери єдиноріг геть позбавлений витонченості: «У нього голова оленя, ноги слона і хвіст свині. Решта тіла нагадує коня. Один чорний ріг у два лікті завдовжки стирчить посередині чола». А видатний мандрівник (і неабиякий вигадник) XIII століття Марко Поло узагалі згустив барви: звір потворний, «геть не схожий на того єдинорога, в якого вірять в наших країнах»; ноги в нього слонячі, голова кабаняча, і — от халепа! — він полюбляє качатися в багнюці.

ЧИМ ЖИВИТЬСЯ?

Витончений європейський єдиноріг харчувався квітами й росою. Натомість єдиноріг із арабських казок каркадани, найлютіший і найбільший з-поміж решти, міг настроювати на свій ріг, немов на рожен, кількох слонів. Утім, з'їсти їх він не міг, навіть якби схотів: вони були настроєні так щільно, що скинути їх неможливо. Так і нипав він, утомлений і неповороткий, зі слонячими тушами на розі, аж поки сам ставав здобиччю птаха Рух.

ДЕ ЖИВЕ?

У єдинорога люди вірили по всьому світу, через це і жив він у найрізноманітніших куточках землі: не лише в Індії, але і в Африці, Персії, Китаї та Європі.

ОСТАННІ НАУКОВІ НОВИНИ

Оповіді про єдинорога Ксетія, Плінія і Марко Поло — це, наймовірніше, на свій лад передані описи індійського носорога. А під виглядом його крученого цілющого рога — цю обладку вигадали хитромудрі середньовічні торговці — найчастіше продавали зуби (бивні) нарвала, що їх у чималій кількості вивозили з приполярних областей. Проте єдиноріг не вигадка!

Одну подібну тварину, а саме її скелет, було знайдено на початку XX століття в Сибіру — в найглибших, найдавніших шарах землі. Ріг в еласмотерія — так називали дивовижну істоту, яка жила мільйони років тому, — дійсно ріс посередині чола, але він припадав родичем тим-таки давнім величезним носорогам: балухітерію та індрикотерію.

